

Kvalitet och genus – En komparativ studie av tre kulturområden: litteratur, teater och museum

Linnéa Lindsköld

Institutionen biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan,
Högskolan i Borås

Linnea.lindskold@hb.se

Genusperspektiv har varit frånvarande i den kulturpolitiska forskningen, föreliggande paper vill ändra på detta genom att samla texter om svensk kulturpolitik och genus inom tre olika kulturområden: litteratur, teater och museum. Den teoretiska ramen tar sin utgångspunkt i en problematisering av den estetik som utvecklades av framför allt Immanuel Kant i slutet av 1700-talet. Kant utvecklade tanken att konst bör uppfattas som skild från samhället och bedömd på egna grunder med ett eget värde. FD Kristina Fjelkestam kritiserar Kants estetiskdiskurs ur ett genusperspektiv, det hon vill visa är att estetiska begrepp, och värderingar om vad som är god eller kvalitativ konst, inte är oskyldiga eller apolitiska utan är med och formar politiken och vice versa. Syftet med papret är att genom en komparativ studie visa exempel på hur ett genusperspektiv har använts samt vad som är gemensamt och vad som skiljer sig åt i genusarbetet mellan de olika områdena relaterat till hur kvalitet diskuteras. I litteraturexemplet studeras recensioner av Maja Lundgrens *Myggor och tigrar* (2007) och Lars Noréns *En dramatikers dagbok* (2008). I exemplet om teater så redogörs bland annat för SOU 2006:42 *Plats på scen* och det sista exemplet om museum så utgår från Ds 2003:61 *Genus på museer*. Resultaten visar bland annat att konst som handlar om män upplevs som allmängiltig, medan konst som handlar om kvinnor upplevs som specifik och därför sämre. Det finns en klar bild inom kulturområdena om vad kvalitet och konst är eller bör vara som sedan krockar med så kallade "perspektiv" som jämställdhet, på så sätt positioneras kvalitet och jämställdhet mot varandra. De skillnader mellan kulturområdena som funnits beror till viss del på utgångspositionerna för de texter som studerats, men det går att urskilja att kroppen (rätten till personlig integritet) är i fokus i teaterexemplet tillsammans med organisatoriska frågor. På museet är det forskning och vidareutbildning som prioriteras för att öka jämställdhet. Inom litteraturen, som inte är platsbunden som de övriga exemplen, så är det upplevelsen av texten som är i fokus, det vill säga att det upplevs som att män skriver mer kvalitativt och än kvinnor, även om de skriver på samma sätt. Avslutningsvis noteras att det finns ett intresse för frågor om genus och kulturpolitik, men det saknas ordentliga teoretiska forskningsarbeten.

Inledning

Kvalitet är ett nyckelord i kultursfären och kulturpolitiken som ofta används odefinierat. Ordet kvalitet ligger till grund för bedömningen om ett konstverk har lyckats eller ej och om ett verk bedöms ha god kvalitet ökar chansen till uppmärksamhet från media och publik samt ekonomiska bidrag från staten eller andra aktörer. Men vem har tolkningsföreträde att bestämma vad som är kvalitativ konst och vad som är bra nog att spara eller betala för? Att ordet kvalitet kommer med underliggande problematik har uppmärksammats av bland andra den senaste Kulturutredningen (SOU 2009:16) som föreslår att ordet tas bort från de kulturpolitiska målen, vilket har upprört flera kulturdebattörer (Se exempelvis Karlsson 2009-02-16 och Oscarsson med flera 2009-05-18). Detta trots att kvalitetsmålet inte var med i de första kulturpolitiska målen 1974 (prop. 1974:28) utan tillkom först 1996. (prop. 1996/97:3) Vare sig kvalitet omnämns i de kulturpolitiska målen eller inte så är det oftast en förutsättning för att få statliga bidrag till konst eller kulturverksamhet.

Tanken att konst bör uppfattas som skild från samhället och bedömd på egna grunder med ett eget värde utvecklades av bland andra filosoferna Immanuel Kant och Edmund Burke i slutet av 1700-talet. Immanuel Kant framställer sin lära om estetik i *Kritik av omdömeskraften* (publicerad första gången 1790) där han redogör för figurer som *det sköna* och *det sublima*, där den förstnämnda präglas av harmoni och form medan den andra figuren präglas av måtlöshet och formlöshet. Särskilt tanken om det sublima har varit av stor betydelse för den moderna estetiken och Immanuel Kants tankar om estetik utgör grunden för ”det moderna begreppet om den fria konsten, om smaken och det estetiska som en särskild autonom del av den mänskliga erfarenheten”. (Wallenstein, s. 10-13) Att konsten inte är oberoende av samhället och att ”smak” inte är en objektiv företeelse utan istället kan formas av vilket sammanhang individen befinner sig i har dock ifrågasatts av flertalet forskare, bland annat av sociologen Pierre Bourdieu vars terminologi med begrepp som ’fält’ och ’kulturell kompetens’ har blivit allmängods. (Exempelvis Bourdieu 2000.) Även feministiska och post-koloniala forskare har ifrågasatt att estetik är oberoende av samhällets normer, istället menar de att vad som räknats som stor konst de senaste 250 åren har skapats av västerländska män i motsats till konst av kvinnor och ”primitiva rasers hantverk”. (se exempelvis Battersby 1990)

Kristina Fjelkestam, FD i litteraturvetenskap vid Södertörns högskola problematiserar Burke och Kants estetikdiskurs ur ett genusperspektiv i ett pågående projekt¹. Hon menar att diskussioner om estetik inte var autonoma från samhället utan spelade en stor roll i bestämmandet av den nya medborgaren som skulle ingå i nationalstaten. Det sublima är enligt Fjelkestam den ”plats där estetik blir politik” (2008, s. 78) Förmågan att förstå det sublima är nämligen enligt Kant förbehållet mannen, till skillnad från det sköna som kvinnor kan ta till sig. Samtidigt är förmågan att uppfatta det sublima också en viktig karakteristik för den nya medborgaren i 1800-talets byggande av nationalstaten. Kvinnor diskvalificeras alltså från tankebildningen om medborgarskapet redan i samma ögonblick som det formuleras. (s. 82). Det Fjelkestam vill visa är att estetiska begrepp som det sublima och värderingar om vad som är god eller kvalitativ konst inte är oskyldiga eller apolitiska, utan tvärtom i högsta grad finns med och formar politiken och vice versa.

Konst och kultur är inte krafter fristående från samhället och därmed heller inte fria från inneboende förtryck. Variabler såsom kön, klass och etnicitet spelar alla roll även för konsten och kulturen, vilket erkänns i varierande grad av utövare, forskare och publik. Kants tankar om estetik är fortfarande levande idag, frågan är hur mycket av Kants och hans samtids syn på manligt och kvinnligt som finns kvar?

1 Projektet kommer att resultera i en bok med den preliminära titeln *Det sublimas politik*.

I den kulturpolitiska forskningen har analytiska kategorier såsom kön varit frånvarande. Heidi Stavrum lyfter i en artikel i *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift* fram påståendet att kulturen beskrivs som ett fält präglad av nyskapande och som ifrågasätter etablerade normer och sanningar. Detta motbevisas enligt Stavrum av statistik som visar att det finns en väldigt tydlig könssegregation inom kulturen. Stavrum frågar sig om konst och kultur istället för att ifrågasätta stereotyper om kön specifika för västvärlden istället bekräftar dem. (Stavrum, 2007, s.10f) (Redan här vill jag förtydliga att bara för att könsfördelningen inom ett område är jämnt så betyder detta dock inte att stereotypa könsskillnader inte produceras och reproduceras i området, något jag återkommer till senare.) Christine Battersby, professor vid University of Warwick, menar exempelvis att olika delar av konsten historiskt sett har "genusfierats" in i kvinnligt eller manligt. Till exempel ansågs romanen under slutet av 1800-talet vara en kvinnlig genre och inte riktig konst. (Battersby, 1990, s. 40.)

Hänvisningarna till kvalitet och kulturens autonomi som stående över diskriminerande faktorer såsom kön, etnicitet, sexualitet, klass och ålder kan bidra till att ojämställdheten inte märks eller ses som ett problem på samma sätt som på andra områden i samhället. Kulturen är relativt förskonad från granskning i jämförelse med till exempel politiken i Sverige, där könsfördelningen bland statsråd ofta diskuteras. Fast helt förskonad är inte rätt, under 2000-talet har det publicerats en del tillståndsrapporter om könsfördelningen vid kulturinstitutioner och statliga utredningar om hur institutioner kan arbeta för att nå jämställdhet, både från statligt håll och på initiativ av organisationerna själva. Detta har bland annat uppmärksammats av tidigare kulturminister Leif Pagrotsky som sade: "Som nybliven kulturminister blev jag förvånad över att scenkonstområdet låg så långt efter när det gäller jämställdhet och har en sådan övervikt av manliga chefer. Kulturen har för mig alltid varit en plats för nyskapande och föregångstänkande." (SOU 2006:42, s. 15) Detta citat är ett exempel på där bilden av kulturen som nyskapande krockar med kulturarbetares reella situation. Politikens genusmedvetenhet i relation till kulturfären är dock en relativt ny företeelse: FD Anders Frenander noterar i sin genomgång av diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet att genus eller könsfrågor inte nämns i en enda text, vare sig i officiella dokument eller enskilda debattinlägg, att jämföras med ett mångfaldsperspektiv som i alla fall har artikulats. (Frenander, 2005, s. 216) Utelämnandet av ett genusperspektiv ger intrycket av att kulturpolitiken är könsneutral, samtidigt som den faktiskt innehåller en normerande syn på manligt och kvinnligt i relation till konst.

Kulturpolitiken tenderar att vara könsblind, det samma verkar gälla för den kulturpolitiska forskningen. Detta menar bland andra forskaren Heidi Stavrum, hennes poäng är att den kulturpolitiska forskningen har varit för "hemmablind" och inte ifrågasatt kulturpolitiken, bland annat med avseende på genusfrågor. (2007, s. 13) Kritiken liknar den som professor Jens Engberg framför i en polemisk artikel om den kulturpolitiska forskningens felfokus. Han menar att allt för mycket kulturpolitisk forskning görs om förvaltning eller estetik, på bekostnad av den politiska kulturpolitiska forskningen som ägnar sig åt "blotläggelsen og analysen af motiver", det vill säga en mer kritiskt inriktad forskning. (Engberg, 2004, s. 28) Professor Eva Hemmungs Wirtén har också ifrågasatt den kulturpolitiska forskningens felfokus i en artikel om kulturpolitikens förhållande till minoriteter.² Där varnar hon forskare för att endast legitimeras kulturpolitiken och menar att ett kritiskt förhållningssätt där man studerar aspekter såsom etnisk minoritet och genus är relevant. Hemmungs Wirtén menar att det alltid finns ett behov av att tänka om och omformulera kulturpolitiken, både för dem som implementerar den och dem som forskar om den. (1999 s. 69ff.) Det dessa tre nordiska forskare har gemensamt

2 Här ska nämnas att det har gjorts forskning om etnicitet, mångfald och kulturpolitik, främst Helene Egelands avhandling *Det ekte, det gode og det coole* (2007) om Södra teatern och mångfaldsdiskursen men även exempelvis kapitel 8 i Tobias Hardings avhandling *Nationalising Culture* (2007)

är alltså en åsikt att den kulturpolitiska forskningen har varit för lite självkritisk och för mycket accepterande av den rådande ordningen.

I detta paper vill jag lyfta fram exempel på texter som ifrågasätter den rådande ordningen i kulturpolitiken med avseende på relationen mellan kön, konst och kvalitet. Detta ska jag göra genom en komparativ studie av dokument om genus inom tre olika kulturområden: litteratur, teater och museum. Syftet är att visa exempel på hur genusperspektiv använts i texter om konst- och kulturpolitik, samt vad som är gemensamt och vad som skiljer sig åt i genusarbetet mellan de olika områdena relaterat till hur kvalitet diskuteras. Undersökningen befinner sig i ett explorativt stadium och det empiriska urvalet är på intet sätt uttömmande. Detta paper ska ses som ett bidrag till en grund för en kulturpolitisk forskning med genusperspektiv: Jag vill visa på vad som har gjorts för att kunna se vad som behöver göras.

Jag menar att det är intressant att inte bara studera åsikter om kulturpolitik och genus från politikernas håll och texter skrivna på uppmaning från regeringen utan det är också intressant ur ett kulturpolitiskt forskningsperspektiv att studera vad kulturarbetare, forskare och kulturarbetarens intresseorganisationer säger om relationen mellan konst och kön. Det är till exempel troligt att anta att en litteraturkritikers åsikt om ett författarskap eller ett verk inte skiljer sig så stort från en person som har i uppgift att bedöma om statliga stöd eller bidrag till sagda verk. Sverige är ett litet land och det är ofta samma människor som rör sig i dessa grupper. Med anledning av detta så är det alltså viktigt för den kulturpolitiska forskningen att studera vilka som ges tolkningsföreträde att bestämma vad konst och kultur är och bör vara samt på vilket sätt detta görs.

Materialet består av offentliga utredningar, akademiska texter och recensioner som alla har gemensamt att de problematiserar relationen mellan genus och konst. De tre kulturområdena som utgör mina exempel är valda för att representera bredden i kultursfären, jag utger mig inte för att på något sätt redogöra för alla dokument som berör genus och konst, tvärtom kan några särskilt stora avgränsningar lyftas fram direkt: Jag har ett svenskt och statligt perspektiv där det är institutionsteatrar och centralt styrda museer som menas såvida inget annat anges. I litteraturavsnittet använder jag en artikel från 1970-talet, i övrigt är de andra texterna skrivna under 2000-talet. Papret är disponerat så att jag efter denna inledning ägnar ett stycke åt att resonera kring hur begreppen kön och genus används i mitt material, därefter skriver jag om mina tre exempel: Litteraturavsnittet utgår från Pil Dahlerups klassiska artikel "Omedvetna attityder hos en recensent" från år 1972 (Arping och Nordenstam 2005), teateravsnittet utgår ifrån SOU 2006: 42 *Plats på scen* och museiavsnittet utgår ifrån Ds 2003:61 *Genus på museer*. Litteratur, teater och museer är, trots att de sorteras in under kulturpolitiken, sinsemellan olika institutioner med en egen historia och egna ämnen på universitetet som speglar dem. I ämnen såsom teatervetenskap, litteraturvetenskap, musikvetenskap, historia, antropologi, etnologi och museologi har genusperspektivet redan beforskats i relation till ovan nämnda kulturområden, därför försöker jag här att ha ett kulturpolitiskt perspektiv. Papret syftar till att ta ett första steg mot att sammanfatta och synliggöra studier som problematiserar genus och kultur/konst samt att upprätta en plats för denna typ av studier som en viktig del i den kulturpolitiska forskningen.

Kön/Genus

Begreppet genus syftar, enkelt uttryckt, till att problematisera relationen mellan män och kvinnor. De egenskaper vi benämner manliga och kvinnliga är inte av naturen givna utan skapas socialt. Detta grundläggande antagande kan sedan problematiseras i det oändliga bland annat med uppdelningen av kön och genus, där kön hänvisar till det biologiska könet medan genus är det sociala könet, enkelt uttryckt. (Aronson 2005, s. 24f). För en längre genomgång av användandet av kön/genusperspektiv i svensk forskning se exempelvis s. 24-33 i Aronsson 2005. Jag ska också säga några ord om *genussystemet*, ett teoretiskt verktyg som flera av tex-

terna i mitt material använder sig av. Yvonne Hirdman lanserade begreppet genussystemet 1988, vilket sedan användes när det var dags att utforma en svensk jämställdhetspolitik. Genussystemet är baserat på två logiker: 1. Dikotomin – isärhållandet av manligt och kvinnligt. 2. Hierarkin – mannen är norm och kvinnan förhåller sig alltid till mannen. (Hirdman, 2004, s. 117.) Att det är en så stor del av, ja nästan synonymt med, svensk jämställdhetspolitik är viktigt att anmärka på. (SOU 2006:42, s. 54) En problematisering av Hirdmans genussystem, med tanke på dess dominans i svensk jämställdhetspolitik, hade här varit intressant, men jag nöjer mig med att konstatera att dikotomin mellan manligt och kvinnligt förefaller förrädiskt statistisk. ”Kvinnan” som analytisk kategori har av de flesta genusforskare idag dömts som otillräcklig. ”Hon” finns helt enkelt inte, utan det finns så mycket mer som påverkar oss, exempelvis kategorier såsom klass, etnicitet, sexualitet, ålder och religion och det är omöjligt att urskilja en kategori som viktigare än någon annan. (Butler, 2005, s. 40) Där har uttrycket genus och genusvetenskap istället för kvinnovetenskap hjälpt till att förskjuta fokus från Kvinnan med stort K till alla människor oavsett vilken könstillhörighet de uppger sig ha eller bedöms ha. Även *intersektionell analys*, det vill säga när forskaren tar hänsyn till det som nämndes ovan, att det inte går att skilja olika sorters förtryck åt, har förändrat genusvetenskapen.

Exempel 1- Bedömning av litteratur

Litteratur är inte en statlig institution på samma sätt som scenkonsten och museerna³, den statliga litteraturpolitiken går främst ut på att bevilja stöd för att främja kvalitet och mångsidighet i bokutgivningen (Statens Kulturråd 2009). Det handlar med andra ord om att bedöma litteratur. Att räkna könsfördelning på författare är inte heller självklart men för att bara ta ett exempel så var det år 2006 191 författare⁴ som fick garanterad författarpenning av staten. (Wilhelmson, 2006) Av dessa var 123 män och 68 kvinnor, en klar mansdominans med andra ord. Litteraturvetenskapen och litteratursociologin har länge utforskat frågor om litteraturkritik och bedömning av litteratur Pierre Bourdieu som nämndes tidigare är bara en av många forskare som har bidragit till en djupare teoretisering av ”litteraturens värde(n)”. Flera forskare har också studerat litteraturkritik, bland annat ur ett genusperspektiv. Att män och kvinnor bedöms olika är ett grundantagande i genusteorin och när det gäller bedömning och litteratur så finns det en klassisk artikel av Pil Dahlerup från 1972 som visar hur diametralt olika en kritiker kan bedöma en text beroende på om den är skriven av en man eller kvinna. Artikeln återger en kritikers två positiva recensioner av två diktverk av samma författare. Vid första recensionstillfället tror kritikern att författaren är man, vid det andra så vet han att författaren är en kvinna. Dahlerup visar hur kritikerns beskrivning av författaren i de båda fallen genomgår en radikal förändring. Dahlerup går igenom vad för sorts ord som recensenten använder, när poeten är en kvinna används genomgående förminskande och bagatelliserande ord som ’liten’ medan den (förmodat) manliga poeten får desto mer upplyftande ord om sig och beskrivs som ’lysande’. Dahlerup noterar att det är ett språkligt mönster som styr recensenten och som undermedvetet nedvärderar kvinnor. (2005, s. 23f) De recensioner Dahlerup refererar till är från mitten av 1950-talet och en ökad medvetenhet om hur (manliga) recensenter bemöter kvinnliga författare torde vara aktualiserad, med jämna mellanrum drar dock debatten igång igen. Jag vill visa hur detta språkliga mönster kan aktualiseras i recensioner femtio år efter att Dahlerups exempel publicerades. År 2007 recenserade en skribent Maja Lundgrens roman *Myggor och tigrar*, åtta månader senare recenserade samme skribent Lars Noréns *En dramatikers dagbok*. Det dessa böcker har gemensamt är att de namnger ett flertal kända kul-

3 Självklart undantaget folkbiblioteken som inte är föremål för studier i detta paper.

4 I denna benämning ingår även översättare, tecknare och fotografer.

turpersonligheter i Sverige och omskriver dessa på ett inte alltid smickrande sätt. Meningen är inte att lyfta fram eller resonera kring böckernas faktiska innehåll, inte heller att raljera över recensentens sätt att skriva utan jag ska istället genom att återge delar av recensionerna visa hur recensenten valt att kommentera de båda författarnas val att namnge människor. Vad gäller Maja Lundgren så skriver skribenten:

Den springande punkten är här namngivandet av 'fienderna', de lömska kulturmännen som spelat och spelar med Maja Lundgren. Det rör sig inte om några rikskändisar, men journalister och författare med plats i offentligheten, kända i kulturvärlden. Att de namnges med för- och efternamn, beskrivs närgånget och tillskrivs allehanda sjaskigheter på erotikens och maktens domäner har givit "Myggor och tigrar" ett kittlande förhandsrykte; det kommer säkert att bidra till bokens försäljningssiffror. Men namngivandet - något av ett svenskt litterärt mode sedan Carina Rydbergs 'Den högsta kasten' är viktigt för Maja Lundgren av ett annat skäl: det gör boken till en revansch för upplevda kränkningar. (Malmberg, 2007-08-07)

Vidare konstateras det att namngivandet ger romanen "en obehaglig grundton av illvilja". (Ibid.) I Lars Noréns fall så låter det istället såhär om förhandsryktena om namngivanden och avslöjanden om kulturpersonligheter:

Och sådant finns där, men allt detta är mest drastiskt och rolig (sic!)- och i många fall både träffande och riktigt- och inte verkligt chockerande. Avrättningarna, de småskuret illvilliga eller de tunga och tänkvärda, är inte värre än de tusentals samtal som dagligen förs på krogen, i sovrummet, på telefon eller på gatan mellan deltagarna i det svenska kulturlivet. Vad Norén (och hans förlag) har gjort är att publicera elakheterna i bokform, och det gör naturligtvis skillnad, men jag kan inte se annat än att man på så vis vidgar möjligheterna till frispråkighet och sanning i vårt ängsliga och konforma svenska 2000-tal. (Malmberg, 2008-04-25)

Sammanfattningsvis så anser recensenten alltså att namngivningen i Maja Lundgrens fall är ett resultat av hämndlystnad samt en vilja att sälja mer exemplar av boken. Namngivandet i Lars Noréns roman är däremot både drastiskt och roligt, dessutom sant och i varje fall inte chockerande. Resultatet av detta namngivande blir inte den grundton av illvilja som finns i *Myggor och tigrar* utan istället en vidgning av "möjligheterna till frispråkighet och sanning i vårt ängsliga och konforma svenska 2000-tal". Läsningen av dessa recensioner ger att Lundgren drivs av en personlig vilja att få hämnas samt att få uppmärksamhet för sin bok, medan Norén, som får dela ansvaret med sitt förlag, istället bedriver samhällskritik. Vi kan se likheter med uppfattningen om att det män gör tolkas som allmängiltigt medan det kvinnor gör är personligt. Andra faktorer än kön som kan spela in för recensentens bedömning kan vara ålder och placering i fältet, Norén är äldre och en av Sveriges mest kända dramatiker medan Lundgren är yngre och har bara gett ut en roman innan. I recensentens resonemang går det också att dra trådar tillbaka till Immanuel Kant och Edmund Burkes uppfattningar om manligt, kvinnligt och estetik. Norén och Lundgren använder samma litterära grepp men bedöms helt olika, Noréns namngivande leder till en nästan nobel upphöjdhet, medan Lundgren blott är vedervärdig och småaktig. Detta liknar Fjelkestams redogörande av Edmund Burkes liknande mellan en sorts perverterad sublimitet ("ond" sublimitet) och politiskt utmanande kvinnor som beskrivs som äckliga, okontrollerade och farliga. (Fjelkestam, s. 80) Slutresultatet blir att vissa litterära grepp inte kan användas av kvinnor.

Vad är då syftet med att lyfta fram ett sådant här exempel? Syftet är, återigen, inte att utpeka en speciell recensent eller två speciella recensioner utan att peka på att det kan finnas underliggande strukturer som påverkar vår syn på manligt och kvinnligt även när det gäller konst. Det går att utveckla resonemanget, om en recensent kan bedöma litteratur på detta sätt

så finns det inget som förhindrar att stipendiefördelare, akademiledamöter och förlagsredaktörer också bedömer litteratur på liknande, undermedvetna, vis. Jag menar att det bara är genom att lyfta fram och visa på sådana omedvetna attityder om relationen mellan kvalitet och genus, i Pil Dahlerups anda, som det går att förändra dem.

Exempel 2 – Teater

Genusperspektiv är ingen nyhet i teatervetenskapen, där flertalet forskare har fördjupat sig i hur genus (re)produceras på och av scen. Ett svenskt exempel är Tiina Rosenberg som skrivit om queerteori och teater (Rosenberg 2000). Inom kulturpolitiken har dock inte relationen mellan genus och teater varit lika utforskad, vilket ledde till SOU 2006:42 *Plats på scen* med Birgitta Englin (nuvarande vd för Riksteatern) som ordförande. Utredningen undersökte förutsättningar för jämställdhetsarbetet inom scenkonsten⁵, främst ur ett organisationsperspektiv. Utredningen hade som huvuduppgift att lämna förslag till hur ett genusperspektiv kan inlemmas i scenkonstområdet. (Ibid. s. 15) Det är alltså ett konstruktivt förändringsarbete som eftersträvas och kommittén använder Hirdmans genussystem som teoretiskt grund, detta märks bland annat i följande mening: ”Idag är mäns erfarenheter normen inom stora delar av scenkonsten, medan kvinnors erfarenheter är undantaget. Manliga perspektiv och mäns konstnärliga verk ses som allmänmänskliga, medan kvinnors perspektiv och verk ofta får representera ”endast kvinnor” och ges sämre status just därför.” (Ibid. s. 25) Här uttrycks både dikotomin och hierarkin mellan män och kvinnor. Kommittén konstaterar vidare att ”[u]tifrån dagens situation med faktisk ojämställdhet, kan konsten inte sägas vara fri, eftersom förutsättningarna för att skapa konst inte är lika goda för kvinnor som för män”. (Ibid. s. 25) Kommitténs åsikt är alltså att jämställdhet i scenkonsterna inte leder till mindre (val)frihet utan snarare till att (konstens) frihet ökar genom att män och kvinnor inte behöver agera beroende av vad som bedöms som manligt eller kvinnligt.

Kommittén konstaterar att jämställdhetsfrågor inte har varit kulturpolitiskt prioriterade. Vidare förtydligar de att jämställdhetsarbete på scenkonstområdet handlar om deltagande och lika rättigheter till resurser men även till kroppslig integritet. (Ibid. s. 15ff) Jämställdhetsarbete enligt kommittén fokuserar på organisationen och fördelning av makt och resurser, men även hur skådespelarnas kroppar på teatern är i fokus, vilket inte alltid är utan komplikationer. Utredningen menar att teatern är en sfär där kroppen, skådespelarens arbetsredskap, står i fokus. Dessutom arbetar människor på teatern väldigt nära varandra och berör frågor om sexualitet, känslor och kön/genus. Detta gör det svårare att definiera sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön och kommittén menar sig ha kännedom om att trakasserier är ett betydande problem på scenkonstområdet. (Ibid. 398f) Även eventuell uppmärksamhet i media och osäkra anställningsvillkor kan påverka att människor inte vågar anmäla sexuella trakasserier eller trakasserier på grund av kön. (Ibid. s. 401)

Bland de uttryck för könsmaktsordningar som utredningen menar sig ha funnit så går det att urskilja olika teman, jag har valt att lyfta ut några som särskilt fokuserar på kvalitet och värdering:

- Män har tillgång till större resurser, där kvinnor är i majoritet finns det också mindre resurser. (Ibid. s. 89)

5 I scenkonst ingår, förutom teater, även musik och dans. Jag fokuserar dock på de delar som handlar om teater för detta paper. Detta därför att det är den del av scenkonsten där jämställdhetsarbetet kommit längst. (SOU 2006:42, s. 86)

- Könsmärkta uppgifter, så kallad intern könssegregering. Kvinnor tillåts vara regissörer och konstnärliga ledare... när det gäller barn- och ungdomsteater. Män regisserar verk av män, kvinnor regisserar verk av både män och kvinnor. Kommittén noterar att liknande resultat återfinns även i andra organisationer, konstnärliga organisationer utgör alltså inget undantag. Dessutom tillmäts de områden i teatern som associeras med män högre värde (Ibid. s. 93f)
- Ovilja att ta ansvar. Det råder ej konsensus bland teateranställda om vad jämställdhets- och genusperspektiv är och står för. Begreppen blandas och tolkas på olika sätt. Till exempel sätts ordet kvalitet ofta i motsats till jämställdhet eller mångfald av intervjuade teaterchefer. (Ibid. s. 97f) Detta blir naturligtvis ett hinder för jämställdhetsarbetet som dessa chefer enligt lag ska utföra.
- Struktur eller individ. Det finns en svårighet i att arbeta med jämställdhetsfrågor eftersom personer inte alltid är medvetna om strukturella perspektiv. Istället finns en oro att individuella män ska pekats ut som förtryckare eller att individuella kvinnor pekats ut som offer, något som både män och kvinnor vänder sig emot. (Ibid. s. 99)

I utredningen publiceras även ett antal essäer skrivna av olika kulturarbetare/journalister/forskare på temat scenkonst och genus. Detta med syftet att bidra till att stärka kunskapen om genusfrågor inom scenkonstområdet. (Ibid. s. 429) I en av dessa essäer redogör Vanja Hermele för ett seminarium om relationen mellan kvalitet och genus. Vanja Hermele är ett namn som ofta återkommer i svenska texter om scenkonst och genus, hon är forskare i genusvetenskap och arbetar med frågor om genus på teatern, filmbranschen och konsten. I essän jämför hon kvalitetsbegreppet och kulturen med kunskapsbegreppet och vetenskapen, i kulturen och vetenskapen har det de senaste 250 åren varit en tydlig västerländsk och manligt norm och Hermele frågar sig hur detta har påverkat innebörden av begreppen kvalitet och kunskap: ”Så vad händer med ett begrepp som är vanligt förekommande, traditionellt ansetts varandes neutralt och sällan definierat? (Ibid. s. 444) Ett svar på den retoriska frågan blir att kvalitet ställs i motsats till begrepp som jämställdhet och mångfald, dessa senare begrepp rangordnas lägre än kvalitet som blir en osynlig norm. Hermele exemplifierar med att ett genusperspektiv ses som en politisk ideologi, vilket gör att exempelvis en pjäs med en normerande och oproblematiserande syn på manligt och kvinnligt ses som värdefri och apolitisk. (Ibid. s. 447) Hermeles förslag till att komma bort från kvalitetens inboende problematik är att uppmana kulturministern och andra tolkningsföreträdare att definiera begreppet kvalitet och reflektera över hur det används. (Ibid. s. 453)

Hermele har för teaterförbundet skrivit boken *I väntan på vadå? Teaterförbundets guide till jämställdhet* i vilken hon har intervjuat olika konstnärliga ledare på teatrar om jämställdhet och jämställdhetsarbete för att synliggöra tankar och strukturer som leder till icke jämställd behandling av kvinnor och män. (Hermele 2007 s. 14) Hon fortsätter där med resonemanget som presenterades ovan, att konstens självbild som radikal och samhällsförändrande står i vägen för en jämställdhet i praktiken på teatern. Tillsammans med en syn präglad av *l'art pour l'art*, dvs. konst för konstens egen skull gör det att konst kan uppfattas som en egen kategori avskild från ”perspektiv” med prefix som genus, klass och etnicitet. (Ibid. s. 15f) Som exempel på detta visar Hermele hur Kulturrådet i en skrivelse sätter konstens utveckling och krav på jämställdhet i motsatsförhållande till varandra som om det fanns en naturlig motsättning mellan dessa begrepp. (Ibid. s. 18f) Även relationen mellan det mänskliga och allmängiltiga i motsats till det kvinnliga och specifika tas upp av Hermele samt det faktum att ”makthavarens” (alltså den som bestämmer om konstverket är bra eller inte) kön inte spelar någon roll, även kvinnor tenderar att utgå från en manlig norm. Hermele menar att konstruk-

tionen av orden kvalitet och manlighet är så anpassade till varandra att kvinnor utestängs från kvalitetsbegreppet (Ibid. s. 38f), jämför med Fjelkestams diskussion om hur kvinnor utestängs från medborgarbegreppet när begreppen manlighet och förmågan att uppfatta det sublimes blir synonyma.

Sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön som *Plats på scen* beskriver tas även upp av Hermele, hon menar att det finns en motsägelsefull bild där teatern beskrivs som en arbetsplats full av passion, kroppslighet och en glödande konstnärlig process. En sådan bild försvårar förståelsen för vad som egentligen bör definieras som trakasserier. Ovälkomna inviter anses vara en del av arbetet och inte så farligt. (Ibid. s. 67ff) Sammantaget så visar materialet jag tagit del av att det inom teatern finns en mängd bilder eller myter av vad konst och kvalitet är som sedan krockar med ”verkligheten” och får reella konsekvenser för de som arbetar på teatern.

Exempel 3 – Museer

I vetenskapliga ämnen som museologi, cultural studies, historia och etnologi har museet som institution och den kunskapsproduktion som görs där studerats utifrån genus-, etnicitets- och klassperspektiv. Ett exempel är Tony Bennett som har undersökt museers funktion ur ett historiskt perspektiv där museet bland annat ses som en uppfostrande institution. Bennett menar bland annat att museer använts för att upprätthålla klass- etnicitets- och könsstrukturer. På museer i Frankrike och Storbritannien under slutet av 1700- början av 1800-talet så reduceras exempelvis kvinnornas roll i det offentliga och i det politiska livet. De får istället representera det naturliga och hemmet. (Bennett, 1995, s. 28f.) Under 2000-talet väcks frågan om genusperspektiv på de svenska museerna i och med departementsserien *Genus på museer* (Ds 2003:61). I slutrapporten presenteras förslag till hur genusperspektivet ska få större genomslagskraft i museers verksamhet. Arbetsgruppen som bestod av både forskare och företrädare för museum och arkiv har bland annat jobbat med direktiv som betonar sambandet mellan museerna och forskarsamhället. (Ds 2003:61 s. 20f) Museer är en väldigt bred kategori som kan behandla en rad upptänkliga ämnen varav själva institutionerna också kan ha olika förhållningssätt och tankar om vad som är museets främsta uppgift. Dock måste de centrala museerna⁶ och de museer som får bidrag från Kulturrådet skildra flera perspektiv såsom kön, klass, etnicitet, generation och funktionshinder.

Arbetsgruppen slår i rapporten fast att museer är normerande institutioner: det besökare ser på ett museum upplever de vara sant och vetenskapligt korrekt. Ett genusperspektiv, eller bristen av detsamma påverkar vilka föremål som bevaras och köps in samt det som framställs och hur det framställs. Museerna har därmed ett stort ansvar. Till exempel får en oreflekterad uppdelning av män och kvinnor i en utställning till följd att det framstår som om könsrollerna är evigt fasta och naturliga. (Ibid. s. 29f) En okunskap och osäkerhet om vad ett genusperspektiv innebär visade sig finnas på museerna, samt en okunskap om hur det går att omvandla genusteori till praktiskt genusarbete. (Ibid. s. 18) Arbetsgruppens resultat visar att kunskap är en viktig förutsättning för ett ökat genusperspektiv i museivärlden. Det är inte självklart att museitjänstemän har fått ta del av genusvetenskap i sin utbildning varpå vidareutbildning bör erbjudas. En annan viktig förutsättning är att genusfrågor diskuteras på museerna bland annat genom forskning. (Ibid. s. 63f) Här möts likheten mellan kvalitet och kunskap som Vanja Hermele lyfter fram. Risken finns att en specialutställning med ett uttalat ”perspektiv” blir sedd som ett appendix. Det vill säga att museet ”lägger till” en aspekt av historien (till exempel ett kvinnoperspektiv) till det mer riktiga och objektiva sättet att gestalta historien, till

6 Så kallade Centralmuseer eller centrala museer är statliga museer med uppdrag som att utveckla verksamheten inom sina specialområden. I Sverige finns 23 centralmuseer (s. 26).

skillnad från att exempelvis ett genusperspektiv integreras i museet permanenta utställning. (Ibid. s. 34f)

Konstmuseer skiljer sig ur gruppen av museer eftersom det där handlar om att ställa ut artefakter som för det mesta varit menade att visas för publik, till skillnad från historiska museer som visar upp vardagliga ting som arbetsredskap och dylikt. När det gäller konstmuseer och jämställdhetsinitiativ så bör *Guerrilla Girls* nämnas. Det är en feministisk aktiviströrelse med kvinnliga konstnärer från USA som sedan 1985 handgripligt har protesterat mot mansdominansen på konstmuseer. Med hjälp av humoristiska slagord såsom: "Do women have to get naked to get in to the Met museum? – Less than 3 % of the artists in the Modern Art section are women, but 83 % of the nudes are female" och maskerade med gorillamasker har de demonstrerat över stora delar av USA och Europa mot mansdominans på konstmuseer. (Guerrilla Girls, <http://www.guerrillagirls.com/admin/moreherstory.shtml>, [2009-06-03]) När en konstutställning recenserar i dagstidningar idag så brukar recensenten ofta redogöra för könsfördelningen bland konstnärerna, oavsett om den är jämn eller ojämn och emellanåt dyker det också upp debattartiklar om bristen på jämställdhet. Det är dock fortfarande främst könsfördelningen som debatteras och inte andra aspekter som exempelvis gestaltningar av manligt och kvinnligt på konstmuseer. (se exempelvis Frans Josef Peterson "Bara män i Modernas finrum" i *Aftonbladet*, 2009-06-02)

Utbildning och forskning är två nyckelord för hur genusperspektivet bör integreras på museer enligt *Genus på museer*, detta bekräftas bland annat av antologin *Det bekönade museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet* (Aronsson & Meurling 2005). Antologin är utgiven av institutionen Arkiv Bibliotek och Museum (ABM) vid Uppsala universitet och artiklar eller essäer om olika aspekter av att arbeta med genus och museer. Texterna påminner om de essäer som bifogas i *Plats på scen*, i det att de visar på kulturområdenas (scenkonst och museum) enorma bredd och olika svårigheter/möjligheter med att införliva ett genusperspektiv. Undantaget är dock att texterna om museum är mer akademiskt präglade. Syftet med antologin uppges vara att "börja avkoda museernas verksamheter med särskild hänsyn till köns/genusproblematiken". (Aronsson & Muerling 2005, s. 33) Texten är alltså mer en teoretisk inlägg eller ett debattinlägg än det försök till konkreta initiativ som *Genus på museer* gör. En aspekt i *Det bekönade museet* som lyfts fram av redaktörerna Inga-Lill Aronsson och Birgitta Meurling är det faktum att trots att svenska museer är kvinnodominerade arbetsplatser så förändrar det nödvändigtvis inte museernas insamlingspraxis, dokumentation och utställningar där en manlig norm fortsätter att verka. (Ibid. s. 14f) Det är en viktig kunskap att det inte räcker med en jämn könsfördelning, eller kvinnodominans för den delen, för att förändra en normerande syn på manligt och kvinnligt i en institution.

Avslutande reflektioner

Det har gjorts statliga utredningar om genus i scenkonsten och på museer och även skrivits om genus och litteraturkritik. Det hände något i den svenska kulturpolitiken i början av 2000-talet när både scenkonsten och museiverksamheten studeras ur ett genusperspektiv. Resultatet av utredningarna är inte i fokus i det här pappret, men det kan kort sägas att resultaten har uteblivit. Att varken *Plats på scen* eller *Genus på museer* fick något större genomslag kan bero på en mängd anledningar. Ett fåtal personer (främst Vanja Hermele⁷) har fortsatt att granska olika kulturområden i relation till genus, men detta har inte gett avtryck vare sig i lagstiftning eller i den kulturpolitiska forskningen.

Några gemensamma drag om genusperspektiven i mina exempel är:

7 Så sent som augusti 2009 utkom Vanja Hermeles senaste bok *Konsten – så funkar det (inte) om jämställdhet i konstvärlden*, utgiven av konstnärernas riksorganisation (KRO).

- Pjäser/litteratur/utställningar som handlar om män upplevs som allmängiltiga, medan motsvarande om kvinnor upplevs som specifika och därmed sämre.
- Män har tillgång till större resurser och är även mer vanligt förekommande på ledande positioner än vad kvinnor är.
- En manlig norm kan råda trots att en organisation har kvinnodominans.
- Det finns klara bilder av eller myter om vad kvalitet och konst är eller bör vara som sedan krockar med andra ”perspektiv” såsom jämställdhet. Med en sådan logik kan ett verk eller en pjäs inte både vara jämställd och kvalitativ.

Vad som skiljer sig åt vad gäller applicerandet av genusperspektiv på teater, museum och litteratur beror ju dels på utgångspositionerna för de texter jag använt mig av, men jag menar ändå att skillnaderna går att strukturera upp efter tre nyckelord: teater – kropp, museum – hjärna och litteratur - sinne. I teatern så är det organisationen, rummet och *det kroppsliga* som är i fokus för jämställdhetsarbete. Rätten till kroppslig integritet är en aspekt medan hur teaternas organisationer är uppbyggda med informella nätverk som kontrollerar nyanställning och repertoar är en annan. Organisationsaspekten är naturligtvis särskilt framträdande eftersom organisationsforskare medverkat i den statliga utredningen, men även för att det där är rimligare att staten initierar hur praktiskt jämställdhetsarbete bör utföras än att exempelvis förändra synen på hur män och kvinnor bör gestaltas på scen. Kroppslig integritet nämns inte i texterna om museer, där är det istället *hjärnan* som kan fungera som illustrativt exempel på vad jämställdhetsarbetet fokuserar på: forskning och vidareutbildning i genusvetenskap för alla museianställda framställs som det viktigaste, både genusforskning vid museet och samarbete med universitet och högskolor. Även om organisationsperspektiv är relevanta för museer så nämns det inte lika ofta som i texterna om teater. Organisationsperspektivet saknas helt i mitt första exempel, litteratur, eftersom det saknar platsanknytning. Eftersom jag har fokuserat på att beskriva ojämlig bedömning av litteratur så kan *sinnets* sägas vara i fokus här, det *upplevs* alltså som att män skriver mer kvalitativt och allmängiltigt än kvinnor. Sådana normer är svåra att arbeta med i ett praktiskt jämställdhetsarbete, kulturministern kan omöjligt begära att litteraturkritik ska vara jämställd när det ligger i kritikens natur att bestämma vad som är bra och dåligt. Skulle det gå att införa ett jämställdhetskrav på det statliga litteraturstödet? Med största sannolikhet inte, idag är litterär kvalitet det enda kravet för att svensk skönlitteratur ska få stöd, även om kulturutredningen föreslår att det odefinierade begreppet kulturpolitisk prioritering ska bli ett kompletterande krav tillsammans med projektets ekonomiska stödbehov. (SOU 2009:16, s. 303) De krav som staten kan ställa på en organisation vad gäller exempelvis jämställd representation går inte att ställa på litteraturen.

Det saknas ordentliga, teoretiska forskningsarbeten om relationen mellan genus och konst/kultur ur ett kulturpolitiskt perspektiv. I Jens Engbergs anda anser jag att dessa kommande forskningsarbeten bör ha en kritisk ansats och därtill att teorier om estetik som politik, som exempelvis Fjelkestam använder sig av, kan vara förtjänstfulla. Den svenska kulturpolitiska forskningsgrenen är relativt ung och har ännu inte ”hunnit” till en mer kritisk analys. Jag anser att det är dags för det nu.

Referenser

- Aronsson, Inga-Lill & Meurling, Birgitta (red.) (2005). *Det bekönade museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Battersby, Christine (1989). *Gender and genius: towards a feminist aesthetics*. London: Women's Press.
- Bennett, Tony (1995). *The birth of the museum: history, theory, politics*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (2000). *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur*, Stockholm/ Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Butler, Judith (2005). *Könet brinner!/: texter*. Stockholm: Natur och kultur.
- Dahlerup, Pil "Omedvetna attityder hos en recensent" i Arping, Åsa och Nordenstam, Anna (red.) (2005). *Feministiska litteraturanalyser 1972-2002*, Lund: Studentlitteratur. s. 17-24
- Ds 2003:61, *Genus på museer*, <http://www.regeringen.se/content/1/c4/07/21/ad681a92.pdf>, (2009-06-06).
- Egeland, Helene (2007). *Det ekte, det gode og det coole: Södra teatern og den dialogiske formasjonen av mangfoldsdiskursen*. Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2007.
- Engberg, Jens (2004). "Hvad er kulturpolitik?" i *Nordisk kulturpolitisk tidskrift* 2004:01, s. 24-42.
- Fjelkestam, Kristina (2008) "Estetik som politik" i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2008:3-4, s. 75-86.
- Frenander, Anders (2005). *Kulturen som kulturpolitikens stora problem: Diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet*, Hedemora: Gidlunds förlag.
- Guerrilla Girls: More Herstory*, <http://www.guerrillagirls.com/admin/moreherstory.shtml>, (2009-06-03).
- Harding, Tobias (2007). *Nationalising culture: the reorganisation of national culture in Swedish cultural policy 1970-2002*. Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2007.
- Hemmungs Wirten, Eva (1999). Fences and wide-open spaces: Cultural policy and globalization. *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift*, nr. 2 år 1999, s. 58-80.
- Hermele, Vanja (2007) *I väntan på vadå? Teaterförbundets guide till jämställdhet*, Stockholm: Premiss förlag.
- Hirdman, Yvonne (2004) "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning" i Carlsson Wetterberg, Christina och Jansdotter, Anna (red.) *Genushistoria – en historiografisk exposé*. Lund: Studenlitteratur, s. 113-134.
- Karlsson, David, "Kulturskeppet har kastat loss" i *Dagens Nyheter*, 2009-02-16, <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/kulturutredningen-1.799481>, (2009-06-01).
- Malmberg, Carl-Johan (2007) "Obehaglig grundton av illvilja" i *Svenska dagbladet*, 2007-08-07, http://www.svd.se/kulturnoje/litteratur/artikel_35394.svd, (2009-06-03).
- Malmberg, Carl-Johan (2008) "Norén - vår tids känsligaste radar" i *Svenska dagbladet*, 2008-04-25, http://www.svd.se/kulturnoje/litteratur/artikel_1176647.svd, [2009-06-03].
- Oscarsson, Stina et al, "Skuggutredningen underkänner kulturutredningen i sitt remissvar" i *Dagens Nyheter*, 2009-05-18, <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/skuggutredningen-underkanner-kulturutredningen-i-sitt-remissvar-1.868406>, (2009-06-01).
- Peterson, Frans Josef, "Bara män i Modernas finrum" i *Aftonbladet*, 2009-06-02, <http://www.aftonbladet.se/kultur/article5283229.ab> (2009-06-03).
- Rosenberg, Tiina (2000). *Byxbegär*. Göteborg: Anamma.
- Statens Kulturråd 2009. *Litteraturstöd*, <http://kulturradet.se/sv/Bidrag/Litteratur/Litteraturstod/>, (2009-06-03).
- Stavrum, Heidi (2007) "Hvorfor er kjønn en blind flekk i kulturpolitikkforskningen?" i *Nordisk kulturpolitisk tidskrift* 2007, vol. 10, no. 2, s. 7-17.

- SOU 2006:46, *Plats på scen*, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/29/02/4e61f43d.pdf>, (2009-04-06).
- SOU 2009:16, *Betänkandet av Kulturutredningen*, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/12/03/32/e6ab6539.pdf>, (2009-06-06).
- Wallenstein, Sven Olof (2003) "Översättarens förord" i Kant, Immanuel *Kritik av omdömeskraften*, Stockholm: Thales, s. 7-18.
- Wilhelmson, Marcus (2006). "Dessa får garanterad författarpennning" i *Dagens Nyheter*, 2006-11-12, <http://www.dn.se/dnbok/dessa-far-garanterad-forfattarpennning-1.561163>, (2009-06-03).